

REVERIES OF THE FIRMAMENT IN ARCHAIC MYTHOLOGIES

Andrei-Călin Zamfirescu

PhD. student, Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca

Abstract: The present essay proposes a foray into the structure of various archaic and ancient mythological cosmologies, with the primary objective of describing and comparing the numerous facets through which these systems have interpreted or represented the skies. To this end, ancient texts – which serve as primary sources – as well as the theoretical works of notable mythologists and historians of religion are cited. In order to provide a more expanded view of the subject matter, a disparate array of mythologies is intertwined with the theorizations of multiple – sometimes competing – academic schools of thought.

Keywords: comparative mythology, history of religions, sky, ancient literature, primitive cultures;

Relaționarea dintre om și bolta cerului a constituit din cele mai înnegurate adâncuri ale timpului unul dintre punctele centrale (sau cel puțin imposibil de ignorat) ale oricărui sistem mitologic riguros conturat. Sub diverse auspicii, firmamentul a servit drept chezaș al statutului omului în universul său, fie în calitate de corpusul infinitezimal de mic și alienat, de punct mistic în care e permisă autoreflexia marelui mecanism, fie de microcosm simetric cu macrocosmul de care este inexorabil legat. Această varietate de raportări a fost plăsmuită cu toată suita de coloraturi și parfumuri disponibile speculațiilor ontologice.

De la optimism debordant la nihilism absurd, omul nu a încetat de-a lungul mileniilor să emită teorii și să proiecteze grilaje semantice cu privire la infinitatea cosmică sub a cărui cupolă s-a născut. Ține de o convingere personală (bineînțeles, nu întru totul originală) și poate constituie un caz de „wishful thinking”, să se emită în continuare ipoteza că vechile obsesii mitologice legate de ceruri continuă să se găsească regenerate, din nou și din nou, în decursul istoriei și până în contemporaneitate.

Prin acest punct de plecare (sau de decolare) nu se caută arborarea unui stindard al esențialismului, sistem ai cărui adepți adesea militează pentru reveniri sau recuperări ale arhaismului- cu toate valorile pe care le-ar putea presupune acesta. În schimb, se vrea transmisă cât mai clar ideea conform căreia acest focar de magnetism al conștiinței umane- cerul- nu și-a slăbit forța de atracție în cursul secolelor, ci reușește în continuare să se constituie ca unul din multe alte repere mai mult sau mai puțin conștiente ale marii povestiri a tribului, adică a istoriei umanității, așa cum a fost (poate, totuși, esențialist) denumită de Ezra Pound.

Arhetipul firmamentului, izvorât din miticele timpuri ale paleantropilor sau, la fel de probabil, precedându-le, a ghidat imaginația și conștiința amfibiană (în sensul lui A. Huxley sau L. Blaga, desigur) ale celor mai misterioși și timpurii strămoși ai omului. A oferit un resort de speranță și reverență fondatorilor civilizației, a supraviețuit amurgului zeilor de la finele antichității, precum și amurgului idolilor- preconizat de Nietzsche în plină epocă modernă occidentală „dezvrăjită”. Nu zigguratul, ci observatorul astronomic e cel care scrutează azi înălțimile nocturne, însă ambele împart în continuare același scop inconștient, generalizat. Anume, de contemplare și penetrare a misterului panontic care nu a încetat să fascineze decât pe cei suficient de alienați de către minunata lume nouă a secolului XXI (parafrază nu după Miranda, ci după John Sălbaticul).

Acei „angelheaded hipsters burning for the ancient heavenly connection to the starry dynamo in the machinery of night”¹ a căror odă o declamă Ginsberg printr-un urlet, pot fi la fel de

¹Allen Ginsberg, *Howl and Other Poems*, City Lights, USA, 2001, p.10.

bine reprezentanții deziluzionați ai mișcării beat și ai contraculturii americane, cât și tlamatinimii mezoamericani (originalii existențialiști ai Noului Lume) sau șamanii celor mai arhaice comunități de vânători-culegători. Avântul uman înspre înălțimile stelare empirice sau înspre un metaforic Cer Empireu se arată inepuizabil și, precum obiectul său, etern regenerabil- pentru a folosi o sintagmă preluată din speculațiile arhitectului Buckminster Fuller.

Acest eseu va căuta să elucideze formele mitologice în care s-a manifestat acest avânt în cadrul unor culturi și civilizații arhaice, precum și modulațiile sale în funcție de „matricea stilistică” ce le-a dat naștere. Concomitent, se vor invoca unele contribuții relevante din domenii adiacente (antropologie, psihanaliză, psihologie, mitologie comparată și istorie a religiilor, cu anumite apeluri și la filosofie sau științele naturii) cu privire la interpretarea datelor de care dispunem și pe care, selectiv, le vom expune.

Arealul geografic din care vom extrage aceste date va fi vast, iar investigația va trebui ghidată de o direcție cât de cât recognoscibilă. În primul rând, ne vom limita la a privi aspecte de mitologie legate de dimensiunea cerurilor- așa cum apar în rândurile unor culturi arhaice. Prin arhaice, înțelegem, într-un sens foarte general, pre-creștine. Se va începe cu prezentarea unor tipare relevante în rândurile comunităților pre-istorice, urmând un fir al analogiilor care ne va conduce, pe rând, prin culturile inuite și turco-mongole, asiatică, mesopotamiene, elene, africane, oceanice și, la final, mezoamericane.

Pentru a descinde la începuturile examinabile ale fenomenului mitologic, este suficient pentru moment să apelăm la primele capitole din primul volum din *Istoria credințelor și ideilor religioase* al lui Eliade. O afirmație, devenită aproape mantră, se repetă de-a lungul prezentărilor teoriilor cu privire la emergența culturilor paleolitice și ale paleantropilor: nu trebuie să presupunem că o practică anume își are obârșia în aceeași perioadă cu cele mai vechi documente care o atestă. Relicvele rarissime care au fost descoperite din ere apuse de peste 10.000 de ani nu ne comunică nimic definitiv în privința vârstei practicii sau ideii sacre pe care ar putea-o implica. Eliade, pledând pentru acel *homo religiosus*, coexistent cu ipostaza de *homo faber*, *homo ludens* și *homo sapiens* a paleantropilor emite o ipoteză care nu și-a găsit nici azi suficientă acoperire experiențială, sub forma unor dovezi materiale convingătoare.

Însuși Eliade susținea că, mai întâi de toate, obiectele investite exclusiv cu valențele sacralului tind să fie din categoria celor mai perisabile, mai ales ținând cont de vastitatea temporală și de nenumăratele intemperii pe care au trebuit să le înfrunte din preistorie. Apoi, puținele artefacte care au fost într-adevăr găsite și care, fiind în principal unelte sau arme- în sfârșit, obiecte de uz casnic sau mercantil, par să susțină empiric doar prezența ipostazei de *homo faber*. Însă Eliade, amintind teoriile sale deja bine formulate cu privire la dialectica sacralului, atrage atenția asupra faptului că orice obiect sau fenomen, deci și relicvele descoperite, ar fi putut fi „receptacolele” unor hierofanii, kratofanii sau teofanii pentru primitivii care le-au dat formă. Orice ocupație sau activitate ar fi fost susceptibilă să fie încadrată în aureola sacralului, iar uneltele care, pentru un arheolog modern nu ar reprezenta decât dovezi ale unor activități pragmatice, ar fi beneficiat (foarte probabil) în comunitățile arhaice de investiții magico-religioase suplimentare.

În ceea ce privește raportarea la dimensiunea astrală a paleantropilor, aceste idei fac cunoscută obscuritatea cu care ne confruntăm în privința sistemelor pe care acești antemergători ai primelor comunități sedentare le-ar fi elaborat. Este deci necesar- pentru a regăsi idei mai coagulate- să urcăm dinspre beznele preistoriei înspre era încadrată între paleolitic și neolitic. În privința dialecticii sacralului a lui Eliade, ea va deveni din ce în ce mai relevantă în demonstrațiile ce vor urma. Pentru moment, vom aminti de un al doilea set de coordonate teoretice care va înlesni orientarea prin meandrele istoriei timpurii. Mitologul comparatist american Joseph Campbell este cel care le elaborează, cu precădere în volumul enciclopedic *Masks of God: Primitive Mythology* și în arhicunoscutul *The Hero With a Thousand Faces*.

Campbell delimitează în patru mari categorii modalitățile de raportare a comunităților primitive la existența și universul înconjurător. Prima este atitudinea de simultană afirmare a vieții

și negare a morții, traseul existențial fiind infinit și linear. A doua este cronologic mai recentă, devenind dominantă în societățile de agricultori neolitici, și presupune o viziune circulară asupra universului, viața și moartea fiind legate într-un *ouroboros* în care se devorează reciproc, însă își și dau naștere una alteia conform unei ritmicități tainice. A treia modalitate de raportare presupune negarea existenței și retragerea din ea, fiind percepută ca sursă de suferință și entropie inalterabilă. În sfârșit, a patra modalitate este cea mai pragmatistă. Ea observă lipsurile vieții, însă își propune ca prin diverse metode să le tranșeze, profetind ere ale fericirii universale într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat.

Este lesne de înțeles că orice mitologie elaborată de către o astfel de comunitate va continua să poarte peste veacuri unul din acești sâmburi de ontologie timpurie (și totuși actuală, întrucât Campbell va susține că până și sistemele de gândire premoderne și moderne se mulează pe aceleași structuri).

Mai întâi, teoretizată și ca fiind cea mai veche, este menționată tendința dominantă și specifică triburilor de vânători-culegători, observabili în timpuri recente în zonele de stepă și în cele septentrionale, cum ar fi la urmașii comunităților turco-mongole din Orient sau inuții din nordul Canadei și Alaskăi. Austeritatea și condițiile deosebit de aspre ale existenței cotidiene cu care astfel de culturi se confruntau regulat au determinat apariția unei raportări ușor paradoxale la univers, cu o eschatologie optimistă (cel puțin în comparație cu sistemele negaționiste mai rafinate de mai târziu) luată în tandem cu o groază adânc înrădăcinată pe care o vom analiza în continuare.

Pentru comunitățile arhaice de vânători, moartea ca fenomen imediat este o prezență aparentă indubitabilă, însă ea nu există la modul absolut. Am putea spune că ea nu are nici o putere în calitate de agent al finalității. Cursul existenței este de o linearitate inalterabilă și fără de sfârșit. Aici, Campbell intervine (menționând numele maestrului său, Heinrich Zimmer) și încearcă să explice care ar fi setul de cauze plauzibile pentru producerea unor astfel de atitudini culturale, aproape general valabile. Influențat și de psihanaliza freudiană, marele indolog Zimmer va accepta și re-disemina unele teorii elaborate de Leo Frobenius în raport cu fenomenul cultural denumit „paideuma”.

Acest proces, redat succint, afirmă că geografia, clima și alte date spațio-temporale irepetabile din realitatea senzorială imediată exercită o influență directă asupra unei culturi date și deci și asupra oricărui produs al ei. Astfel, spre exemplu, un basm medieval eroic central-european ar prezenta un protagonist trecând granițele unui „celuilalt tărâm” forestier, înarmat cu o spadă sau topor și înfruntând o ființă locală hiperbolizată, cum ar fi un lup monstruos. Între timp, o poveste similară din polinezia primitivă ar înfățișa un protagonist asemănător trecând granițele unui „celuilalt tărâm” oceanic, coborând în adâncuri înarmat cu o undiță sau sulită și confruntându-se cu un cefalopod, cetaceu ori crustaceu de proporții terifiante.

Iar în cazul comunităților arhaice de vânători-culegători, teoretizează Campbell, abolirea morții și îmbrățișarea infinitului, ca pietre de boltă ale gândirii lor, ar putea proveni cel puțin parțial din influența pe care mediul lor și activitățile întreprinse au exercitat-o asupra inconștientului lor. Stepele și pustietățile vaste în care acești oameni își perpetuau existența ofereau din prima o dublă deschidere înspre infinit - în primul rând, prin vastitatea unui orizont plan, dar mai ales prin omniprezența bolții cerești, percepută mereu în toată imensitatea ei. Această dublă revelație a unui cerc existențial fără circumferință a hrănit creativitatea vânătorilor septentrionali și i-a deschis concepției (nu doar abstracte) a eternității.

Însă activitatea lor principală de subzistență gravita în jurul morții. Oasele animalelor răpuse erau păstrate, plasate în puncte încărcate cu valențe sacre (cranii de urs depuse în peșteri tainice sau cranii de ungulate strategic montate la răscruce de drumuri, în plină tundră). Un mecanism psihologic de auto-apărare s-ar fi putut dezvolta în urma acestor confruntări repetate cu evenimente violente, traumatizante și totuși necesare pentru supraviețuire. De aici a început să se concretizeze speculația conform căreia moartea - ca finalitate - nu există, întrucât animalele vâdate își pot continua existența în alte spații nevăzute (pe care sacerdotul local, șamanul, era bineînțeles capabil

să le scruteze) sau revin mereu odată cu întoarcerea unui anumit anotimp, când ciclul vânătorii poate reîncepe.

Însă nu este vorba de o formă de revenire la viață după o perioadă de stingere parțială sau totală, ci doar de transmigrare perpetuă dintr-un spațiu al existenței în altul. Viața este un liant neîntrerupt care nu poate decât să se extindă la infinit. Astfel, vânătorul arhaic se proteja inconștient de grozăvia acțiunilor sângeroase ce trebuiau întreprinse pentru a asigura hrana întregii comunități. E posibil ca cerul să fi jucat un rol deosebit și în intuirea acestui preambul interminabil între lumea senzorială și o lume diafană a spiritelor. Ciclul noapte-zi, în tandem cu observarea apariției acelorași obiecte cerești cu regularitate, ar fi putut hrăni emergența concepțiilor arhaice despre un univers înconjurător dinamic și durabil în același timp.

Dar să revenim asupra figurii centrale a șamanului. Stăpân al focului, călător spre tainicele lumi siderale și intermediar între om și spirite, acest sacerdot primitiv însuma adesea în persoana sa toate calitățile care mai târziu vor forma baza activităților teoretice, artistice și tehnologice ale civilizației (era adesea concomitent lider spiritual, filosof, bard, dansator sau făurar). Extazul șamanic din iurtele mongole sau tipiurile nord-americane presupuneau aproape întotdeauna o ridicare simbolică la cer. Orificiul din vârful cortului extatic reprezenta calea de acces înspre înălțimi și lumea cealaltă, iar fumul constituia vehiculul inițial de transport (succedat apoi cel mai adesea de o tobă ceremonială sau de un animal totemic protector).

În alte cazuri, calea de acces înspre înălțimi era simbolizată de un copac cosmic de dimensiuni pe potrivă de impresionante, pe care șamanul îl escalada prin propriile puteri, sau în vârful căruia era purtat de diverse ființe înaripate care adesea îl supuneau unui ritual de *sparagmos* odată ajuns în vârf. Dezmembrarea și recompunerea ritualică, având ca rezultat obținerea unui corp spiritual de compoziție metalică sau minerală se mulează în mod cert pe definiția generală pe care Lucian Blaga o dă religiei, văzută ca o încercare de autototalizare sau autorealizare a individului în raport cu anumite coordonate ultime ale existenței.

Urcarea șamanului la cer în vederea perfecționării și purificării trupului spiritual se poate lămuri în modul următor: dacă cerul reprezintă un model perceptibil al absolutului, orice dorință umană de a-l pătrunde coincide la nivel metaforic și inconștient cu o dorință de immortalizare sau de eliberare din timpul istoric. "Trăind în cercul (nostru) strâmt"² nu ne petrece defel nici un noroc, întrucât a fi supus timpului înseamnă a fi destinat degradării. "Nemuritor și rece"³, fiecare astru e susceptibil de a se concretiza ca o țintă ce garantează o posibilă evadare a individului în eternitate.

Acest tip de interpretare devine poate și mai plastic dacă optăm să îl ilustrăm cu ajutorul concepției mongole asupra structurii lumii. Pentru acest popor, centrul – atât al activității casnice, cât și al sacralității era reprezentat de iurtă. Însăși cosmologia mongolă era structurată astfel încât să se creeze o simetrie macrocosm-microcosm, bolta cerului reprezentând marea iurtă cosmică, acoperiș al întregii lumii. Liantul care unea această Iurtă Absolută cu lumea terestră consta în micile iurte ale comunităților nomade. Oricare dintre acestea trebuia să fie ridicată după reguli și metode stricte, astfel încât să imite structural corespondentul sau sideral. În calitate de *omphalos*-uri răsfirate, fiecare cămin mongol avea capacitatea de a se potențializa ca edificiu cosmoid și centru al lumii, prin aderarea cât mai precisă la modelul dat de către firmament.

Mai mult, fiecare colonadă de fum care se înălța din iurtele-microcosm îndeplinea o sarcină esențială, anume de a servi pe post de bârână-suport pentru iurta cerească. Rolul căminului se dubla astfel, găsindu-se în ipostaza de *omphalos* dar și de *axis mundi*. E lesne de speculat că prin acest sistem mitologic se căuta și menținerea stabilității și unității tribului. Și nu apare ca un fapt surprinzător că în fruntea sacralității turco-mongole se cristaliza figura unui zeu masculin cosmocrator, un Tată Ceresc protector denumit „Tangri” (cu variante ușor modificate) de către majoritatea acestor comunități.

Culoarea emblematică a acestui patriarh al înaltului era albul, înglobând în sine totalitatea

²Mihai Eminescu, *Poesii*, Editura Academiei Republicii Socialiste Romane, Bucuresti, 1989, p. 300.

³Ibidem.

tundrei înzăpezite și a cerului înnorat în plin viscol. O altă trăsătură de corp ceresc- luminozitatea sa orbitoare, constituia un exemplu a ceea ce Rudolf Otto a denumit „numinosul”, fulgerele sau aurorele boreale nocturne inspirând reverență, fascinație și teroare nomazilor- percepute ca fiind teofanii ale lui Tangri. La sud, pe crestele Tibetului arhaic, atât religia Bon cât și cultul fără de nume autohton (ce fusese treptat înlocuit de aceasta) acordau o importanță deosebită luminii astrale și metafizice. Un *axis mundi* al acestor mitologii autohtone pre-budiste era așa numita funie de lumină, care asigura o legătură mult mai intimă și directă a individului cu bolta cerească locuită de zei, spirite și alte entități supratereștre.

Existență în cazul fiecărui om, însă devenită cel mai lesne de perceput la marii monarhi și sacerdoți, acest cordon ombilical supranatural al funiei de lumină pornea din creștetul capului și urca la cer, de unde ființele panteonului puteau direcționa comportamentul oricărui individ. În momentul morții, proaspătul decedat se prăbușea la pământ ca rezultat al rețezării funiei de lumină, asemeni unei marionete cu sforile tăiate. Pentru gândirea mitologică pre-budistă tibetană, pierderea contactului cu spațiul sacru al firmamentului nu putea avea decât investiții fatale. Până și în secolele imediat următoare, budismul tibetan avea să încorporeze în jargonul său liturgic numeroase referințe la lumini și spații siderale.

Bardo Thodol, cartea tibetană a morților, este probabil exemplul cel mai cunoscut care descrie temeinic itinerariul post-mortem al sufletului prin astfel de tărâmurii. Expresii precum „lumina albă a Vidului” conțin într-însele sâmburi ce satisfac rigorile semantice ale ambelor forme de religie tibetană, vechi și noi, și au încurajat neîndoiește sincretismul cultelor autohtone cu budismul adus progresiv din sud. Detalii mai amănunțite despre acest proces, precum și despre gândirea religioasă din spațiul tibetan arhaic se regăsesc în ultimul capitol al celui de-al treilea volum din *Istoria credințelor și ideilor religioase* al lui Eliade. Pentru moment, a fost îndeajuns să fie punctată centralitatea de care se bucură spațiul mitologizat al cerului pe înălțimile regiunii ce își merită pe drept supratitlul de acoperiș al lumii.

Rămânând în limitele Asiei Centrale, regiunea Chinei pre-dinastice oferă o altă șansă de a examina pe scurt o manifestare a subiectului nostru de interes. Shang-Di este numele uneia dintre cele mai vechi divinități din acest spațiu, o altă Ființă Supremă de factură cerească, demiurgică. Din puținele artefacte ce datează din aceste perioade obscure se poate extrage imaginea generală a unui cult al divinităților astrale.

În secolele în care taoismul filosofic și religios se impun ca sisteme la fel de dominante ca mai laicul sistem confucianist, firmamentul nu încetează să fie un principal spațiu idealizat după modelul curții regale și al instituțiilor principale de stat. Desigur, taoismul filosofic și cel religios diferă considerabil unul de celălalt, în măsura în care primul apare epurat de cetele de mii de ființe supranaturale și innumerabilele rigori ritualice ale celui de-al doilea. Tao rămâne în ambele ramuri procesul impersonal activ în natură și dincolo de ea, generator al cerului și al tuturor lucrurilor însumate sub bolta lui.

Birocrația cerească, aproape kafkiană prin dimensiunile ei absurde, descrisă de taoismul religios reprezintă în mare măsură o degradare de la ideile textului Tao Te Ching al lui Lao Tzu. Îmbrățișată de popor la scară largă, fie și prin autoritatea numeroșilor sacerdoți care vin să interpreteze și să facă adăugiri doctrinei filosofice originale, lumea supranaturală a taoismului religios se conturează ca o imensitate siderală locuită de notari, secretari, mesageri și scribi. Dacă pentru Zhuang Ze, discipol al lui Lao Tzu, este suficient pentru înțelept să își găsească refugiul în cer (metaforă a debarasării de diversele polarități percepute în lumea sensibilă și abstractă), pentru taoismul religios sunt necesare interminabile procese de invocare și apelare la o lume supranaturală suprapopulată.

Se poate urmări același tipar mitologic de microcosm care emulează structural un macrocosm ideal ceresc. Palatele, birourile, sălile de judecată și de consiliu precum și anticamerele, sălile de așteptare sau arhivele cerești reprezintă variante hiperbolizate calitativ și cantitativ ale curților dinastice de pe pământ. Bineînțeles, simetria structurală cer-pământ vine să legitimizeze

ordinea terestră și să păstreze un *status-quo* dorit de figurile de autoritate. Astfel, deși similare ca nume, se poate observa la o primă vedere cât de diferit se arată în profunzimile plăsmuirilor lor mitologice cele două ramuri ale taoismului arhaic.

În privința ideii de simetrie și solidaritate dintre terestru și ceresc (de factură arhitectonică, structurală sau metafizică și morală), cele mai abundente exemplificări se pot regăsi în spațiul Mesopotamiei, la mai toate culturile și civilizațiile ce și-au atins aici apogeul. Cultura care a zidit Ierihonul, sumerienii, akkadienii, asirienii, babilonienii, hurriții și hitiții, și-au lăsat amprenta colectivă în pustietățile și pe înălțimile tărâmului întins între Tigru și Eufrat.

Categoriile abisale ale spiritului, matricea stilistică ce i-a îndemnat constant să cerceteze regularitățile și imensitățile cosmice a condus spre nașterea primelor mitologii matematice, și implicit a primelor încercări sistematizate de studiere a lumii naturale. Lucian Blaga, în primele capitole ale primului volum din trilogia culturii, *Știință și creație*, analizează corpusul de porniri culturale inconștiente mesopotamiene și ajunge să definească pietrele de temelie ale gândirii mitologice întreprinse de civilizațiile respective. Obsesia pentru dimensiunea celestă este, bineînțeles, una dintre acestea.

Primul fapt curios despre cosmologia mesopotamiană constă în faptul că orizontul ontologic ultim este unul acvatic. Cosmosul este, în esență, o bulă de existență materială închisă între „Apele de sus” și „Apele de jos”. Muntele cosmic, pe al cărui vârf se află zeii dedați la banchetul lor perpetuu, este punctul de sprijin care menține cele două abisuri acvatice separate și asigură continuitatea lumii terestre. Un nou exemplu de *axis mundi* pentru care aflăm și un corespondent pământesc, anume zigguratul.

„Înălțimile” menționate și în Vechiul Testament pe care popoarele politeiste din Canaan aduceau ofrande „baalilor” și „astartelor” sunt reiterări ale acestor vechi munți cosmici la scară redusă, făuriți de mâna omului. Urcând în spațiul din vârful unui ziggurat, individul imita acte ale unor Eroi și Ființe Supranaturale care urcau în ceruri, la acel banchet al zeilor, pentru a le solicita atenția sau ajutorul. Despre supremația dinastică a familiilor de zei ai cerului amintea Lucian Blaga, cu următoarea precizare: nici una dintre ele nu constituie o forță suverană eternă.

Fiecare generație de zei, după o perioadă incomensurabilă după standarde umane, este succedată (prin uzurpare violentă sau descendență regeneratoare) de către o alta. Se întrevide aici întregul set de categorii abisale ale culturilor mesopotamiene: obsesie pentru simetrii, regularități ouroborice, calcule și timp cosmic, construcții gigantești, toate hiperbolizate într-un spațiu ceresc megalomane, până la limita capacității combinatorice a minții. Opere epopeice redescoperite, precum *Epopeea lui Ghilgamesh* sau *Enuma elish (Când sus)* oferă informații cu privire la cosmogonie după viziunea mesopotamienilor, precum și asupra metafizicii lor, de o factură deosebit de pesimistă.

În zeul-erou Marduk se întrupează toate valorile unei Ființe Cerești temerare și soteriologice, adulată de mulțimi cu aceeași feroare de care au avut parte Osiris al Egiptului, Varuna al hindușilor sau Maui, demizeul polinezian. Ucigând monstrul primordial Tiamat, sursă a unei fertilități monstruoase și simbol al haosului pre-cosmogonic, Marduk instaurează o nouă eră guvernată de ordine, la care poate adera și speța omenească, proaspăt născută din sângele arhidemonului decapitat Kingu. După cum se întâmplă adesea în cosmogonii, leșurile unor monștri ajung să servească drept fundament generativ al unei lumi a dihotomiilor.

Materie informă, neordonată, inferioară devine formă structurată, organică, guvernată de legi restrictive. Acest motiv mitologic al despărțirii cerului de pământ apare repovestit în numeroase culturi, cu mici variațiuni tematice. Castrarea lui Ouranos, după cum ne apare povestită în theogonia lui Hesiod, despicierea lui Tiamat, formarea lumii din corpul macranthropului celest Purusa în hinduism sau din cel al uriașului Ymir la scandinavi, toate oferă o explicație alegorică pentru emergența ordinii din haos și pentru apariția seturilor de polarități caracteristice lumii așa cum apare conștiinței umane.

În afară de înfrângerea/sacrificarea unui monstru sau gigant primordial, mai există varianta

cosmogonică a separării cerului de pământ. Adesea cerul este masculinizat, după cum au arătat-o și exemplele precedente de Ființe Cerești de tip patern, în timp ce pământul apare reprezentat ca „mamă-glie” sau „mater Gaia”. Cosmogoniile care au în vedere astfel de cupluri primordiale deseori descriu o lume timpurie pre-duală, în care cuplul originar exista împreună, adesea dând naștere la o panoplie variată de ființe grotești.

Coroborând cele două viziuni pre-cosmogonice, se poate întrevădea apariția regulată a ideii că Haosul are avantajul de a fi investit cu o fertilitate exuberantă, însă are și dezavantajul de a genera în exces și după hazard, de unde rezultă un flux constant de creaturi monstruoase, al cărui izvor trebuie stopat de un Zeu Demiurgic sau Demi-Zeu Eroic. Maui este cel care în miturile genezice din Samoa desparte cuplul pământ-cer, care nu permitea nașterea universului și inhiba întregul cosmos gestant. Numeroși Zei inferiori ai Africii Centrale și de Vest îndeplinesc aceeași sarcină, permițând irumperea noii lumi în interstiția ce se creează între cuplul separat.

Titanii și mulți dintre monștrii mitologiei elene au luat naștere din împreunarea lui Ouranos cu Gaia, tatăl ascunzându-și progeniturile în întunericul Tartarului, îngrozit de aspectul lor hidos, însă incapabil de a se opri din generarea lor. Cronos (timpul cosmic) este cel care stopează fertilitatea incontrollabilă a lui Ouranos prin mutilarea sa, uzurpându-i locul, apoi fiind uzurpat la rândul său de către Zeus, altă ipostaziere a Tatălui Ceresc, de data aceasta modelat după ordinea și antropocentrismul lumii inaugurate după răsturnarea lui Ouranos.

În rândurile hurritilor și hitiților, Baal este un exemplu comparabil cu Cronos sau Marduk, ca zeu al cerului și al vânturilor mai tânăr, ce-și detronează „strămoșul” dar rămâne mereu amenințat de aceeași soartă. Sinteze de tip Baal-Zebub s-au format probabil în termeni mitologici ca un armistițiu metafizic între doi zei „conurenți” la tronul supremației, iar în termeni culturali ca unire sincretică a două culte aflate în competiție de popularitate și influență. Iar în acest caz, până și numele de Baal-Zebub a fost la rândul său asimilat de creștinism ca „Beelzebub”, arhidemonul „stăpân al muștelor”.

Însă în urma tuturor acestor permutări, ce se întâmplă cu acei Tați Cerești cosmocrați îndepărtați de la suveranitate? În mod frecvent aceștia devin ipostaziați ca zei înstrăinați, *dei otiosi* care încetează să se implice activ în lumea pe care în multe cazuri au făurit-o cu sau fără intenție. În mare măsură ajung să fie cvasi-uitați și înlocuiți de odraslele lor mai personale și, deci, mai populare prin familiaritatea lor sau prin solidaritatea lor cu omul. Eliade menționează astfel categoria zeilor uranieni în capitolul din al său *Tratat de istorie a religiilor*, care abordează problematica supremației Cerului în mitologiile cele mai arhaice.

Capitolul începe cu următoarea afirmație îndrăznească: „Cea mai populară rugăciune a lumii e adresată „Tatălui nostru care este în ceruri”. S-ar putea ca și cea mai străveche rugăciune să se fi adresat tot unui asemenea Părinte ceresc – ceea ce ar explica mărturia unui african din tribul ewe: Acolo unde e cerul, acolo e și Divinitatea”⁴. Urmând acestei afirmații, Eliade caută să demonstreze că cele mai vechi societăți primitive aveau, probabil, ca epicentru al sacralității un astfel de Zeu Ceresc cosmocraț, omniprezent și impersonal. Aceștia ar scădea în ochii membrilor comunității, ca importanță ritualică, prin însăși natura lor prea transcendentă.

Dezinteresați, lipsiți de o formă concretă sau imagine capabilă de a fi contemplată, Zeii Cerești supremi ar fi pierdut teren în favoarea unor zei mai delimitabili și simbolizați de obicei într-un astru specific (Zeite și Zei Solari sau Selenari) sau aspect ceresc subordonat și mai ușor personalizabil (vântul, furtuna, fulgerul etc.). Odată cu neoliticul, culturile agrare sedentare se înmulțesc, iar locul central al mitologiilor lor este ocupat în general de zeite ale fertilității și vegetației, „Mater Gaia” din duetul primordial amintit. Marile religii monoteiste de sorginte iudeo-creștină, precum și mișcări ca deismul din Epoca Luminilor vor constitui reveniri în prim-plan religios al Zeilor Cerești patriarhali omnipotenți.

În ceea ce privește înlocuirea Zeilor Cerești supremi dar abstracți cu Zeii Solari personali, un exemplu excelent ne stă la îndemână în ceea ce privește mitologia Egiptului. Deși Ra (mai târziu

⁴Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, Editura Humanitas, București, 2013, p. 58.

Amon-Ra) reprezintă Zeul Suprem cel mai recognoscibil din panteonul egiptean, mai puțin cunoscutul Ptah este divinitatea obscură care „plutește deasupra apelor” primordiale (expresie familiară) și creează lumea dintr-un Lotus originar. *Cartea egipteană a morților* abundă în descrieri ale spațiilor străbătute de barca solară a lui Ra, precum și ale tărâmului zeului Osiris, Amenti, unde sufletele decedaților urcă navigând pe bărci zburătoare și se inițiază în misterul unității și interșanjabilității tuturor zeilor.

La vest și la sud de Egipt, anume la hamiți și etiopieni, concepțiile legate de cer vor fi foarte precis punctate și delimitate de Leo Frobenius în cele două volume ale operei *Cultura Africii*. Pentru etiopienii arhaici, firmamentul reprezintă o boltă căscată înspre infinitul cosmic și spre misteriosul ținut al strămoșilor și al morților-vii (adică morții ce nu au fost încă uitați de comunitate). Dimpotrivă, pentru hamiți, lumea e formată ca un disc având plasat deasupra acoperișul boltit, finit și închis al cerului. Transcendentalitatea cerească mistică a mitologiei egiptene, finitudinea universală hamită și amețitoarea infinitate a cosmologiei etiopiene s-au născut în același creuzet african, influențându-se reciproc de-a lungul veacurilor dar păstrându-și intact caracterul individual.

O altă viziune asupra unui cer finit, de data aceasta nu spațial, ci temporal, poate fi regăsită dincolo de oceanul Atlantic, la populațiile din Mezoamerica. Universul aflat în perpetuă degenerescență trebuie constant tămăduit, iar simbolul vieții, Soarele (adesea asociat cu zei cu formă animalieră sau cu mari conducători ai trecutului deificați, precum Quetzalcoatl- devenit zeul reprezentat ca șarpe zburător cu pene), trebuia hrănit cu sângele sacrificiului uman, practicat cu fervoare și cu precădere în marile orașe sacre maiășe.

Pumnalele rituale folosite în aceste rituri proveneau în general din alte corpuri cerești, materialul cel mai des utilizat fiind fierul meteoritic. Când conchistadorii europeni i-au întrebat pe localnici din ce mine provin metalele pentru cuțitele lor de la brâu, ei ar fi arătat spre cer. Și nu este întâmplător că și mesopotamienii, la fel de obsedați de scrutarea cerului în căutare de semne și legi, foloseau la începuturi tot fierul meteoritic. Sugestivă este ideograma sumeriană pentru „fier”, ANBAR, compusă din ideogramele pentru „cer” și „foc”. David Carrasco vine să descrie cu precizie principalele rituri sacrificiale și sistemele de gândire ale civilizațiilor mezoamericane, în al patrulea volum al *Istoriei credințelor și ideilor religioase*, coordonat de Ioan Petru Culianu.

Așadar, pentru a conclud, multitudinea de exemple pe care am căutat să le enumerăm, amintind de atâtea culturi și civilizații, a căutat să demonstreze centralitatea cerului în gândirea mitologică arhaică. Însă, bineînțeles, desişul simbolic al mitologiilor se dovedește luxuriant. Cerul este departe de a fi singurul arhetip al gândirii mitice care s-a perpetuat de-a lungul întregului mapamond în decursul secolelor. Totuși, obsesia omului pentru infinitul firmamentului rămâne la fel de valabilă azi, deși sub auspicii poate mai pragmatice. Ea a reprezentat dintotdeauna un motor al tuturor varietăților de plăsmuiri produse de conștiința umană. Vorbind în sens larg despre importanța mitologiei, Joseph Campbell a afirmat că "religiile, filosofile, artele, formele sociale create de omul preistoric și istoric, primele descoperiri tehnologice și științifice, visele din timpul somnului, toate acestea se nasc din inelul magic, fundamental, al mitului"⁵. Frontiera cerului este și ea o piesă a acestui inel gigantic, care, cel mai probabil, nu va înceta să acapareze și în viitor imaginația și fascinația oamenilor.

BIBLIOGRAPHY

1. *Biblia*, Departamentul de Cercetare Biblică, Iași, 2016.
2. Blaga, Lucian, *Știință și creație*, Editura Humanitas, București, 1996.
3. Blaga, Lucian, *Gândire magică și religie*, Editura Humanitas, București, 1996.
4. Blaga, Lucian, *Artă și valoare*, Editura Humanitas, București, 1996.
5. Blaga, Lucian, *Zări și etape*, Editura Minerva, București, 1990.

⁵Joseph Campbell, *Eroul cu o mie de chipuri*, Editura Herald, București, 2013, p. 7.

6. Campbell, Joseph, *Eroul cu o mie de chipuri*, Editura Herald, București, 2013.
7. Campbell, Joseph, *Primitive Mythology (The Masks of God)*, Deckle Edge, 1991.
8. *Cartea egipteană a morților*, Editura Sophia, Arad, 1993.
9. *Cartea tibetană a morților*, Editura Herald, București, 2013.
10. *Epopoea lui Ghilgameș*, Editura Institutului European, Iași, 1999.
11. *Enuma Elish- The Babylonian Creation Epic*, Timothy J. Stephany- CreateSpace Independent Publishing Platform, USA, 2013.
12. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase, vol. I*, Editura Științifică, București, 1992.
13. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase, vol. II*, Editura Științifică, București, 1992.
14. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase, vol. III*, Editura Științifică, București, 1992.
15. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase, vol. IV*, volum coordonat de Ioan Petru Culianu, Editura Humanitas, București, 2007.
16. Eliade, Mircea, *Tratat de istorie a religiilor*, Editura Humanitas, București, 2013.
17. Eminescu, Mihai, *Poesii*, Editura Academiei Republicii Socialiste Române, București, 1989.
18. Frobenius, Leo, *Paideuma*, Editura Meridiane, București, 1985.
19. Frobenius, Leo, *Cultura Africii, vol. 1*, Editura Meridiane, București, 1981.
20. Frobenius, Leo, *Cultura Africii, vol. 2*, Editura Meridiane, București, 1981.
21. Ginsberg, Allen, *Howl and Other Poems*, City Lights, USA, 2001.
22. Hesiod, *Opere*, Editura Univers, București, 1977.
23. Laozi, *Tao Te Ching*, Harper Perennial Modern Classics; Reprint edition, 2006.